— Байдарка!.. Хіба не бачите?.. Дивіться!.. Ну, звісно, байдарка, а в ній людина! І не вміє веслувати як слід.

Стара Баск-Ва-Ван стала на коліна. Уся трясучися з кволості й хвилювання, вона пильно подивилася на море.

— Нам-Бок завжди веслував незграбно, — бурмотіла вона, щось пригадуючи. Вона заслонила очі рукою від сонця і вдивлялась у поверхню води, що блищала, як розтоплене срібло. — Нам-Бок був завжди незграбний, я пам'ятаю…

Жінки й діти голосно засміялись. У їхньому сміхові було незлобиве глузування. Баск-Ва-Ван зрозуміла й замовкла, тільки губи її ворушилися.

Кугах підвів сиву голову від роботи — він різьбив на кістці — і глянув у той бік, куди дивилася стара. Справді, до берега наближалась маленька байдарка, хоч іноді хвилі й збивали її з курсу. Чоловік на човні старанно працював веслами, але виявляв більше сили, ніж уміння, і байдарку повертало то в один бік, то в другий. Кугах знову схилив голову над роботою. Між колінами він тримав моржеве ікло і старанно різьбив на ньому спинний плавець якоїсь чудернацької риби — такої, що ніколи не плавала ні в якому морі.

— Це, напевно, різьбяр із сусіднього селища, — сказав він, помовчавши, — Він іде сюди, щоб порадитись зі мною, як різьбити візерунки на кістках. Він неберучкий, цей чоловік. Він ніколи не второпає, як це треба робити.

— Це Нам-Бок, — роздратовано скрикнула стара Баск-Ва-Ван. — Невже ж я не знаю свого сина? Кажу вам, і ще раз кажу, що це Нам-Бок!

— Ти кажеш таке щоліта, — почала вмовляти її одна жінка. — Щороку, як море визволяється з-під криги, ти цілими днями сидиш і чекаєш. Тільки-но з'явиться який човен, ти одразу кричиш: "Це Нам-Бок!" Нам-Бок давно вже вмер, о Баск-Ва-Ван, а мертві назад не вертаються. Не може бути, щоб вони верталися.

— Нам-Боку! — вигукнула стара так голосно, що всі здригнулись і обернулися до неї.

Вона ледве підвелась на ноги й зашкутильгала вниз, до берега. Дорогою вона наткнулася на маля, що лежало на сонечку. Воно закричало. Мати заспокоїла дитину і вилаяла стару, але та не звернула уваги. Поперед неї до берега бігли діти, а коли байдарка підпливла зовсім близько і човняр, незграбно махнувши веслом, трохи не перекинув човна, жінки також пішли за старою. Кугах кинув ікло; важко спираючись на палицю, він поплентався й собі туди ж, а за ним по двоє та по троє рушили інші чоловіки.

Байдарка повернулася боком до берега — прибій був би перекинув її, але якийсь голий хлопчик кинувся в воду, схопив човна за ніс і витяг на берег. Чоловік підвівся і запитливо оглянув мешканців селища, що стояли перед ним. Строката куфайка, брудна і приношена, вільно звисала з його широких плечей; шия була обмотана червоною хусткою, які носять матроси; рибальська шапка на коротко підстриженій голові, штани з ряднини та важкі чоботи довершували його абияке вбрання.

Проте на простих рибалок з дельти Великого Юкону він справив надзвичайне враження. Ціле життя у них перед очима було саме тільки Берінгове море і за весь цей час вони бачили тільки двох білих людей: одного, що переписував людність, та другого — священика-єзуїта, що заблукав у ці краї. Плем'я рибалок було бідне, у землі їхній не було золота, і не мали вони дорогих хутр, через те білі давали їм спокій. До того ж Юкон тисячоліттями зносив сюди гірські породи з усієї Аляски, і судна тут сідали на мілину, навіть і берега не побачивши. Отож цей берег з численними затоками та архіпелагами багнистих островів

обминали кораблі білих людей, і рибалки й гадки не мали, що всі ці речі існують на світі.

Різьбяр Кугах злякано відступив, перечепився ногою за свою палицю і впав.

— Нам-Бок! — крикнув він, намагаючись зіп'ятися на ноги. — Нам-Бок, якого поглинуло море, повернувся до нас.

Чоловіки й жінки метнулися назад, діти заснували у них під ногами. Один тільки Опі-Кван не розгубився, як і личило ватажкові селища. Ступивши крок наперед, він довго й пильно вдивлявся в прибульця.

— Так, це Нам-Бок, — сказав він урешті переконаним голосом.

Жінки з переляку заверещали і відступили ще далі. Чоловік у байдарці нерішуче поворушив губами. Видко було, як у нього стискалося горло від невимовлених слів.

— Ла, ла, це Нам-Бок, — хрипко зашемрала стара Баск-Ва-Ван, зазираючи прибульцеві в обличчя. — Я завжди казала, що Нам-Бок повернеться.

— Так, Нам-Бок повернувся, — промовив нарешті сам Нам-Бок. Він перекинув ногу через борт байдарки і стояв одною в човні, а другою на березі. Він шукав давно забутих слів, і горло у нього знову стиснулось. Коли ці слова знайшлися кінець кінцем, вони пролунали дивно: вимовляючи горлові звуки, він якось прицмокував.

— Вітаю вас, о братове! — сказав він. — Привіт вам, о братове тих часів, коли я ще не пішов від вас із ходовим вітром.

Він обома ногами став на пісок, але Опі-Кван подав знак рукою, щоб Нам-Бок повернувся назад у байдарку.

Ти вмер, Нам-Боку, — сказав він.

Нам-Бок засміявся:

— Подивись, який я гладкий!

— Мерці, правда, не бувають гладкі, — згодився Опі-Кван, — і тобі, видно, добре жилося. Але все це дивно. Ще не було такого чоловіка, що пішов би з ходовим вітром і повернувся після багатьох років.

— Я повернувся, — просто сказав Нам-Бок.

— Може, ти тінь, мандрівна тінь Нам-Бока? Тіні вертаються.

— Я голодний, а тіні не їдять.

Але Опі-Кван ще вагався і збентежено тер собі чоло. Нам-Бок також був збентежений; він поглянув на рибалок, що стояли перед ним і ні в чиїх очах не побачив зичливості. Чоловіки й жінки тихенько перешіптувались, діти полохливо ховалися за спини старших, собаки, наїжившись, попідгинали хвости й підозріливо нюхали повітря.

— Я породила тебе, Нам-Боку, і вигодувала своїми грудьми, коли ти був маленький, — мовила Баск-Ва-Ван, підступаючи ближче, — і хоч ти тінь, хоч не тінь — я дам тобі їсти.

Нам-Бок рушив був до неї, але юрба злякано і загрозливо загомоніла. Він спинився, вигукнув щось незнайомою мовою, — чи не "а ч-чорт!" і додав:

— Я не тінь, я людина.

— На світі є багато таємниць, — промовив Опі-Кван не то сам до себе, не то звертаючись до своїх земляків. — Ось ми живемо, а за мить нас немає. Коли людина може обернутися тінню, то чому б і тінь не могла обернутися людиною? Нам-Бок був — і його нема. Це відомо. Але ми не знаємо, чи це тінь Нам-Бока перед нами, чи сам Нам-Бок.

Нам-Бок відкашлявся і відповів так:

— Колись давно батько твого батька, Опі-Кване, пішов геть, і минуло чимало років, перше ніж він повернувся. Але його не прогнали від вогнища. Кажуть... — він значливо замовк. Усі жадібно чекали його дальших слів. — ... кажуть, — вів далі Нам-Бок, обережно скеровуючи удар, — що Сіпсіп, його жінка, подарувала йому двох синів після того, як він повернувся.

— Але його погнав з дому не вітер, — відказав Опі-Кван. — Він пішов геть у глиб країни, і це річ природна, бо людина може ходити скрізь по землі скільки завгодно.

— Так само й по морю. Але справа не в тому. Кажуть... наче батько твого батька розповідав, що він бачив різну дивовижу.

— Авжеж, він про це розповідав.

— Я також маю розповісти вам багато дивного, — хитро сказав Нам-Бок, і побачивши їхнє вагання, додав: — І подарунки в мене є.

Він витяг з байдарки велику хустку, — надзвичайно тонку та барвисту, — і накинув її матері на плечі. Жінки аж скрикнули від захоплення. Стара Баск-Ва-Ван м'яла в руках розкішний дарунок, гладила його рукою, зовсім по-дитячому щось мугикаючи собі під ніс.

— Він має що розповісти, — пробубонів Кугах.

— І подарунки в нього є, — додала одна з жінок.

Опі-Кван знав, що люди тепер не всидять на місці з цікавості, та й самому йому кортіло послухати про нечувані дивовижні речі.

— Вилов був щасливий, — міркував він, — і жиру в нас досхочу. Ходімо, Нам-Боку, ми почастуємо тебе.

Два чоловіки підняли байдарку на плечі і понесли її до вогнища. Нам-Бок ішов поруч з Опі-Кваном, а весь натовп услід за ними; декілька жінок забарилися на хвилинку: їм закортіло помацати руками дивну хустку.

Під час обіду розмовляли мало, але син старої Баск-Ва-Ван не раз ловив на собі допитливі погляди. Це його трохи бентежило. Не через те, що він був дуже скромний, а тому, що запах тюленячої ситі відбивав йому апетит і він боявся, щоб цього не помітили.

— Їж! Ти голодний, — наказував Опі-Кван, і Нам-Бок примружив очі і встромив руку в величезний горщик із смердючою рибою.

— Ла, ла, не соромся. Цей рік тюлені добре ловилися, а дужий чоловік завжди голодний. — Баск-Ва-Ван умочила в сить один противнющий на вигляд шматок лососини і ніжно простягла своєму синові.

Почуваючи, що шлунок його далеко вже не такий витривалий, як колись, Нам-Бок у розпачі покинув їсти, набив люльку і заходився палити. Його сусіди голосно плямкали і поглядали на нього. Мало хто з них міг похвалитися знайомством з цим коштовним зіллям. Іноді вони діставали його — потроху і дуже поганого — в ескімосів, що жили на північ від них. Кугах, сидячи поруч Нам-Бока, натякнув, що він не від того, аби й собі хоч раз затягнутися, і, все ще жуючи, масними губами вп'явся в бурштиновий мундштук. Нам-Бок схопився рукою за живіт і

відхилив люльку, що йому віддавав Кугах. Нехай він лишить її собі, він з самого початку збирався подарувати люльку саме йому. Люди облизували пальці і хвалили Нам-Бока за таку щедрість.

Опі-Кван звівся на ноги.

— Тепер, о Нам-Боку, ми попоїли і послухаємо про ті дивовижні речі, що ти бачив.

Рибалки заплескали в долоні і, взявши в руки кожен якусь роботу, наготувалися слухати. Чоловіки оздоблювали списи та різьбили на кістках, жінки шкребли жир з котикових шкур і м'яли їх у руках або шили одежу нитками з сухих жил. Нам-Бок дивився на цю картину, але не знаходив у ній принадності. Блукаючи довгі роки, він увесь час мріяв побачити її знову і тепер був розчарований. Злиденне, жалюгідне животіння, думав він, хіба можна порівняти його з тим життям, до якого він звик? Але він дещо розповість їм, хоч трохи зніме полуду з очей, — і від цієї думки очі йому заблищали.

— Братове, — почав він трохи згорда, як людина, що наміряється говорити про власні звитяги, — це було пізнього літа, в один з тих років, що вже давно минули. Погода стояла така сама, якої ми оце сподіваємось нині. Всі ви запам'ятали той день. Чайки літали низько. З берега віяв сильний вітер. Я незабаром побачив, що не подолаю його, зав'язав покришку байдарки, щоб не заливала вода, і так цілісіньку ніч змагався з бурею. А вранці землі вже не було видно, сама тільки вода навколо. Береговий вітер міцно тримав мене і відносив усе далі. Три рази ніч змінювалась на день, але землі не було видно, і вітер не відпускав мене.

Коли настав четвертий день, я був як божевільний. З голоду я не міг утримати весла, в голові наморочилося від страшенної спраги. Але море вже пересердилося, і з півдня віяв лагідний вітерець. Я озирнувся і побачив таку річ, що подумав, чи й справді я не втратив глузду.

Нам-Бок спинився і виколупав рештки лососини, що застряли в зубах. І чоловіки, й жінки, забувши про роботу та повитягавши шиї, жадібно дивилися на нього.

— Я побачив човна, величезного човна. Коли б усі човни, що я бачив, збити в один — і то не вийшло б такого здорового.

Пролунали вигуки недовір'я. Кугах, який чимало літ прожив на світі, похитав головою.

— Еге, коли б кожна байдарка була як піщинка, — казав далі визивним тоном Нам-Бок, — і щоб байдарок було стільки, скільки тут піску на березі, — і тоді не можна було б збудувати такого великого човна, якого я побачив на четвертий день уранці. Це був дуже великий човен і називався він — шхуна. Цей дивовижний човен, ця велетенська шхуна йшла до мене, і на ній були люди.

— Стривай, о Нам-Боку, — перепинив його Опі-Кван, — а які ж там були люди? Також великі?

— Ні, звичайні люди, такі, як ми з тобою.

— А великий човен плив швидко?

— Ого, ще й як швидко!

— Човен був великий, люди маленькі, — підсумував Опі-Кван. — А якими ж вони веслами гребли? Довгими?

Нам-Бок посміхнувся, вискаливши зуби.

— Весел не було, — сказав він.

Люди пороззявляли роти, настала довга мовчанка. Опі-Кван узяв у Кугаха люльку і двічі задумливо затягся. Одна з молодших жінок пирхнула нервовим смішком, і всі на неї сердито озирнулися.

— То весел, кажеш, не було? — лагідно спитав Опі-Кван, повертаючи люльку Кугахові.

— Південний вітер дув їм у спину, — пояснив Нам-Бок.

— Так, але за вітром скоро не попливеш!

— У шхуни були крила — ось такі. — Нам-Бок накреслив на піску схему щогл і вітрил. Чоловіки, зацікавившись, з'юрмилися навколо. Віяв дужий вітер, і, щоб було зрозуміліше, Нам-Бок схопив за кінці материну хустку і підняв її проти вітру. Вона напнулася, як вітрило. Баск-Ва-Ван лаялась, відбивалась, але скінчилося тим, що злякану стару вітром віднесло кроків за двадцять і вона впала на купу нанесених морем трісок. Чоловіки глибокодумно бурмотіли, що їм усе ясно, коли це Кугах, відхиливши назад свою сиву голову, голосно засміявся.

— Хо-хо-хо! Ну й дурна ж це штука, отой великий човен! Найдурніша в світі! Іграшка вітрові! Куди вітер, туди й вона. Жодна людина не скаже, куди він пристане. Він пливе за вітром, а вітер дме, куди йому заманеться, і невідомо, куди він подме через хвилину.

— Авжеж, це так, — повагом промовив Опі-Кван, — за вітром, звісно, легко пливти, але проти вітру доводиться добре гребти, а вони навіть і весел для цього не мають! Їм, цим людям на човні, і боротися нічим.

— Та й потреби такої нема! — сердито вигукнув Нам-Бок. — Шхуна однаково легко йде і проти вітру.

— А яка, ти кажеш, сила примушує цю саму шх... шхуну плисти? — спитав Кугах, навмисно затинаючись на незнайомому слові.

— Вітер, — була нетерпляча відповідь.

— Так! Вітер, виходить, жене цю шх… шхуну проти вітру? — старий Кугах підморгнув Опі-Кванові і серед загального сміху провадив далі: — Вітер дме з півдня і жене шхуну на південь. Вітер — проти вітру, вітер дме разом і в той, і в протилежний бік. Дуже просто. Ми розуміємо, Нам-Боку. Аж надто добре розуміємо.

— Ти дурень!

— Правду мовлять твої уста, — лагідно відповів Кугах, — я довго не міг збагнути, а виявилося, що це звичайна річ.

Обличчя Нам-Бокові спохмурніло. Він швидко вимовив кілька слів, яких люди його племені досі ніколи не чули. Чоловіки знову взялися різьбити, а жінки — чистити шкури. Але Нам-Бок сидів, міцно стуливши губи. Йому не вірили, і він не хотів більше розповідати.

— Цю шх… шхуну, — байдуже спитав Кугах, — зроблено, мабуть, з дуже великого дерева?

З багатьох дерев, — коротко відрубав Нам-Бок, — вона була дуже велика.

Він знову понуро замовк. Ватаг штовхнув ліктем Кугаха, той, зачудований, помалу похитав головою і тихенько пробурмотів:

— Дуже, дуже дивно!

Нам-Бок дався спійматись на гачок.

— Це ще абищиця! — жваво сказав він. — А от подивилися б ви на пароплав! Як піщинка проти байдарки, а байдарка проти шхуни — так

само шхуна проти пароплава. До того ще він зроблений з заліза, геть увесь із заліза.

— Ні, ні, Нам-Боку, — вигукнув Опі-Кван, — подумай сам, як це може бути? Залізо завше тоне. Ось послухай: я виторгував собі залізного ножа у ватажка з сусіднього селища. Учора він якось вислизнув у мене з рук і пішов униз, аж на саме дно моря. Для всього є свій закон. Це ми всі знаємо. А крім того, всі речі, зроблені з чогось одного, мають і один закон. Отож і всі речі з заліза мають один закон. Зречися своїх слів, Нам-Боку, щоб ми не перестали тебе поважати.

— А проте це так, — наполягав Нам-Бок, — пароплав увесь залізний, і не тоне.

— Ні, ні, цього не може бути!

— Я бачив на свої власні очі.

— Це суперечить природі речей.

— Скажи мені, Нам-Боку, — утрутився Кугах, боячись, що той так і не розповість більш нічого, — скажи мені, а яким же це чином оті люди знають свій шлях у морі, коли не видко землі?

— Їм показує шлях сонце.

— Але як?

— Опівдні ватажок шхуни бере таку собі річ і крізь неї одним оком дивиться на сонце, а потім змушує сонце спускатися з неба на край землі.

— Та це ж чари! — скрикнув Опі-Кван, жахаючись такого святотатства. Перелякані чоловіки піднесли руки вгору, а жінки аж застогнали. — Це чари! Недобре відхиляти з шляху велике сонце, що проганяє ніч, дає нам тюленя, лосося і теплу погоду.

— А що з того, коли це навіть і чари? — розлютовано вигукнув Нам-Бок. — Я так само дивився крізь цю штуку на сонце і так само примусив його спуститися з неба.

Рибалки, що сиділи ближче до Нам-Бока, відсунулися далі, а жінка, що тримала коло грудей дитину, квапливо закрила її, щоб часом не впав на неї погляд Нам-Боків.

— А що ж було того ранку, на четвертий день, о Нам-Боку, — нагадав Кугах, — того ранку, коли шх... шхуна підійшла до тебе?

— У мене вже так мало лишилося сили, що я не міг відпливти від неї. Мене взяли на шхуну, влили мені в рот води і добре нагодували. Браття мої, ви лише двічі бачили білу людину. А на шхуні були самі білі люди, і стільки їх було, скільки в мене пальців на руках та на ногах. Вони буди дуже добрі до мене, я підбадьорився і поклав собі, що потім розповім вам про все, що бачив. Вони навчили мене своєї роботи, добре годували і дали мені місце, де спати.

Минали дні по днях, а ми все пливли морем. Щодня ватажок спускав сонце з неба і примушував його казати, де ми. Коли хвилі були не дуже сердиті, ми ловили котиків, і я дуже дивувався, що вони викидали геть м'ясо й сало, а лишали собі тільки шкури.

Опі-Кван аж рота скривив від обурення — він саме намірився був висловити свою думку щодо такого марнотратства, коли це Кугах штовхнув його, щоб він мовчав.

— Так ми працювали, поки сонце зникло і став дошкуляти мороз. Тоді ватажок повернув ніс шхуни на південь. Знову потяглися дні за днями, ми все пливли на південь і на схід, не бачивши ніде й познаку землі. Коли ми були недалеко від того селища, звідки всі ці люди були родом…

— А відки ви знали, що воно було недалеко? — спитав Опі-Кван, не маючи більше сили стримуватись. — Адже землі не було видно?

Нам-Бок оскаженіло подивився на нього.

— Хіба я не сказав, що ватажок примушував сонце спускатися з неба?

Кугах втрутився і заспокоїв їх. Нам-Бок розповідав далі:

— Отже, коли ми були вже недалеко від цього селища, знялася велика буря. Уночі ми були зовсім безпорадні і не знали, де ми.

— А ти ж допіру казав, що той ватажок знав…

— Заспокойся, Опі-Кване! Ти дурень і нічого не можеш втямити. Отож я сказав, що вночі ми були зовсім безпорадні, коли враз крізь бурю я почув, як море б'ється в береги. Із страшенним гуркотом ми вдарилися в берег, я опинився у воді й поплив. Увесь берег був скелястий. На багато миль виднів один тільки клаптик улогої землі. Я знав, що єдиний порятунок — це закопатися руками в пісок, щоб прибій не змив мене. Решту людей порозбивало об скелі. Крім ватажка, нікого навіть не викинуло на берег, та й того я пізнав тільки по каблучці на пальці.

Коли настав день, від шхуни не лишилося й сліду. Я повернувся спиною до моря і пішов у глиб країни, щоб роздобути собі їсти і хоч подивитися на людські обличчя. Незабаром я прийшов до якогось будинку, мене впустили й нагодували, бо я вмів уже говорити мовою

білих людей, а вони завжди привітні. Будинок же цей був більший за всі наші будинки і за будинки наших батьків.

— Мабуть, величезний був будинок! — зауважив Кугах, ховаючи свою недовіру під подив.

— І багато дерева, мабуть, пішло, щоб збудувати такий будинок, — в тон йому підхопив Опі-Кван.

— Це ще абищиця! — зневажливо знизав плечима Нам-Бок. — Які наші хатки проти того будинку, такий і він проти інших, що мені довелося пізніше бачити.

— А люди були також дуже великі?

— Ні, звичайні люди, такі, як ви та я, — відповів Нам-Бок. — Я вирізав собі кийка, щоб зручніше ходити, і, пам'ятаючи, що повинен буду розповісти вам про все, браття мої, я робив на ньому зарубки на кожного, хто там жив. Пробув я там багато днів. Мені давали роботу й платили гроші. Ви не знаєте, що воно таке гроші, але це — дуже добра штука.

Одного дня я розпрощався і пішов далі. Дорогою я здибав багато людей, і став робити уже маленькі зарубки, щоб усім стало місця. Коли це раз я натрапив на дивну річ: на землі переді мною лежала залізна штаба, така, як рука завтовшки, а за добрий крок від неї друга така сама.

— То ти, виходить, став багатою людиною, — сказав Опі-Кван, — залізо дорожче за все на світі. З нього можна було наробити багато ножів.

— Ні, воно було не моє.

— Ти його знайшов, і по закону воно твоє.

— Зовсім не так. Це залізо поклали білі люди. А крім того, ці штаби були такі довгі, що їх не міг би піднести жоден чоловік, — навіть кінця їм не було ніде видно.

— Нам-Боку, щось у тебе занадто багато заліза, — застеріг Опі-Кван.

— Мені самому було важко повірити своїм очам, але не вірити я не міг. І поки я стояв і дивився… — Він зразу повернувся до ватажка. — Опі-Кване, ти чув, як реве розгніваний морський лев? Уяви собі тепер, що морських левів стільки, скільки хвиль у морі, і уяви, що з них усіх зробили одного лева і що він заревів. Ось таке ревіння я тоді почув.

Рибалки з подиву голосно скрикнули, а в Опі-Квана як звисла пижня щелепа, так і лишилась.

— Здалеку вихопилося страховище, таке завбільшки, як тисяча китів, — оповідав далі Нам-Бок, — воно було однооке, блювало димом і страшенно голосно хропло. В мене з переляку затремтіли ноги, і я побіг стежкою між двома штабами. Але воно, це страховище, мчало за мною, як вітер, і коли я перескочив через залізну штабу, то вже відчував на обличчі його гарячий подих.

Опі-Кван опанував себе, його щелепа стала на місце.

— А потім, потім що, Нам-Боку?

— Воно промчало по залізних штабах, не зачепивши мене, а коли я знову зміг твердо стояти на ногах, страховище вже зникло з очей. У тій країні воно — звичайнісінька річ. Навіть жінки і діти не бояться його. Люди змушують їх, цих страховищ, працювати на себе.

— Так, як ми своїх собак? — спитав Кугах з іскоркою недовіри в очах.

— Авжеж, так, як ми примушуємо своїх собак.

— А як же вони розводять ці… ці страховища? — спитав Опі-Кван.

— Вони їх зовсім не розводять. Вони самі роблять їх з заліза, годують камінням і напувають водою. Каміння обертається в огонь, а вода — в пару. Ця пара з води диханням виходить їм з ніздрів і…

— Стривай, стривай, о Нам-Боку, — перепинив його Опі-Кван. — Розкажи нам краще про щось інше. Ми втомилися слухати про те, чого ми не можемо зрозуміти.

— Невже ви не розумієте? — спитав у розпачі Нам-Бок.

— Ні, ми не розуміємо, — скаржились і чоловіки, і жінки, — ми не можемо зрозуміти.

Нам-Бок подумав про складні жниварські машини, про машини, що показують образи живих людей і говорять їхніми голосами, і відчув, що його плем'я нічого цього но зрозуміє.

— А коли я скажу вам, що і я їздив цим самим страховищем по тій країні? — з гіркотою промовив він.

Опі-Кван підніс руки долонями вгору на знак своєї недовіри.

— Кажи далі! Оповідай, ми слухаємо.

— Я сів на те страховище і дав за це грошей…

— Ти ж сказав, що йому дають каміння.

— І ще раз ти дурень. Я казав вам, що гроші — така штука, про яку ви нічого не знаєте. То я тим страховищем об'їхав усю країну, минаючи багато селищ, і дістався до величезного селища, що стояло біля солоного морського рукава. Там покрівлі будинків здіймалися до самих зірок, хмари пробігали між ними, і скрізь дим, дим і дим. У цьому селищі весь час стояв такий гомін, неначе це море ревло в бурю, а людей стільки, що я шпурнув геть свого кийка і забув про зарубки.

— Коли б ти робив маленькі зарубки, то міг би нам докладно розповісти, — сказав з докором Кугах.

Нам-Бок розлючено обернувся до нього.

— Коли б я робив маленькі зарубки!.. Слухай, ти, Кугаху, різьбяре на кістках! Хоч би я робив і найменші зарубки — не те що мого кийка, двадцять кийків не вистачило б, усього наносного лісу між нашим і сусіднім селищем не вистачило б. Коли б вас усіх, жінок і дітей також, було в двадцятеро більше, коли б у вас було по двадцять рук у кожного і в кожній руці кийок і ніж — і тоді не можна було б зробити зарубки на всіх тих людей, що я бачив, — така сила їх була і так швидко снували вони повз мене.

— Стільки людей не може бути навіть у цілому світі — перечив Опі-Кван, бо він був приголомшений і розум відмовлявся йому слугувати.

— Що ти там можеш знати про весь світ та про те, який він великий! — прикро кинув Нам-Бок.

— В одному місці ніколи не може бути стільки людей.

— Хто ти такий, що говориш, чого не може бути і що може бути?

— Таж ясно, що стільки людей не може жити в одному місці. На морі не лишилося б вільного місця від їхніх човнів, і вони в один день виловили б усю рибу, а потім їм нічого було б їсти.

— Еге, так воно здається, — погодився під кінець Нам-Бок, — а проте насправді було так, як я кажу. Я бачив усе це на власні очі і шпурнув геть свого кийка.

Він смачно позіхнув і звівся на ноги.

— Я приплив здалеку. День був довгий, і я зморився. Я хочу спати. Завтра ми ще побалакаємо про те, що я бачив.

Баск-Ва-Ван зашкутильгала до своєї хатини. Вона і пишалася своїм надзвичайним сином, і побоювалась його.

Коли вони прийшли, вона поклала його на брудні, смердючі шкури. Але чоловіки залишилися коло вогнища. Вони тримали раду, і довго розмовляли упівголос, і шепотілися один з одним.

Минула година, і друга. Нам-Бок міцно спав, а розмова все тривала. Вечірнє сонце схилялося на північний схід. Об одинадцятій годині, коли воно стояло на півночі, ватажок і різьбяр покинули раду і пішли розбудити Нам-Бока. Він, кліпаючи очима, подивився на них і перевернувся на другий бік, щоб знову заснути. Опі-Кван схопив його за руку і незлобиво, але рішуче став трясти, аж доки той зовсім прочумався.

— Ходім, Нам-Боку! — наказав він. — Вставай, час уже!

— Знову їсти? — крикнув Нам-Бок, — Ні, я не голодний! Ідіть і їжте собі самі, а мені не заважайте спати.

Уже час іти! — гримнув Кугах.

Але Опі-Кван вівся лагідніше.

— Ти був мені товаришем, коли ми обоє були ще хлопці, — почав він, — ми разом ганялися за тюленями, разом витягали лососів із неводів. Ти врятував мені життя, Нам-Боку, коли море зімкнулося наді мною і почало засмоктувати мене вниз, до чорних скель. Ми разом голодували, тремтіли з холоду і, залізши під одну шкуру, грілися, притиснувшись один до одного. І я любив тебе, і тому мені тепер дуже важко, бо ти повернувся таким страшенним брехуном. Ми нічого не розуміємо, нам наморочиться в голові від твоїх оповідань. Це недобре. Ми довго про це радилися і ухвалили відіслати тебе назад. Наші голови знову стануть міцні й ясні, бо ми не будемо сушити їх тим, чого не втямимо.

— Речі, що про них ти нам розповідаєш, — то все тіні, — втрутився Кугах, — із світу тіней ти приніс їх і у світ тіней мусиш повернути їх. Твоя байдарка готова, і все плем'я чекає. Ніхто не спатиме, поки ти не підеш геть.

Нам-Бок був ошелешений, але до слів ватажка прислухався уважно.

— Якщо ти Нам-Бок, — казав Опі-Кван, — ти страшенний і дивний брехун, а якщо ти тільки тінь Нам-Бока, ти розповідав нам про тіні. Але живим людям не годиться багато знати про тіні. Те величезне селище, про яке ти говорив, це, на нашу гадку, оселя тіней. Там живуть душі померлих, адже їх далеко більше, ніж живих. Але мертві не повертаються назад. Ніколи ніхто з них не повертався, опріч тебе, з твоїми дивовижними оповідками. Не гаразд це — їм приходити до нас, і коли ми таке дозволимо, то будемо жорстоко покарані.

Нам-Бок добре знав своє плем'я і знав, що голос ради — всесильний, і через те не протестував. Його відвели на берег, посадили в байдарку й дали в руки весло. Якийсь самотній птах, що відбився від зграї, летів до моря. Прибій глухо й ліниво бився об берег. Тьмяний присмерк навис над узбережжям і над морем. На півночі ледь жевріло сонце, загорнене в

криваво-червоний туман. Низько шугали чайки. З берега віяв холодний, рвучкий береговик. Темні купи хмар віщували негоду.

— З моря ти прийшов, — тоном оракула пророк Опі-Кван, — у море ти й підеш. Таким чином знову усе набуде рівноваги і піде своїм ходом.

Баск-Ва-Ван пришкутильгала до краю води, вкритої піною прибою, і гукнула:

— Благословляю тебе, Нам-Боку, що ти згадав про мене!

Кугах, що встиг уже спустити в воду човна, здер хустку з плечей старої і кинув її в байдарку.

— Холодно довгими ночами, — заскиглила вона, — і мороз боляче хапає за старі кістки.

— Це тінь, — відповів їй різьбяр, — а тіні не гріють! Нам-Бок звівся на ноги, щоб його краще було чути.

— О Баск-Ва-Ван, мамо, що привела мене на світ! — вигукнув він. — Послухай слів Нам-Бока, твого сина. У байдарці є місце на двох. Твій син хоче, щоб ти пішла з ним. Його шлях веде туди, де вдосталь риби й жиру. Морозу там немає, і життя легке, а речі з заліза працюють там замість людей! Підеш зі мною, о Баск-Ва-Ван?

Вона хвилину вагалася. Байдарка тихо відпливала від берега, і стара крикнула їй услід тремтячим голосом:

— Я вже стара, Нам-Боку, і незабаром перейду в світ тіней. Але я не хочу йти туди перед своїм часом. Я стара, Нам-Боку, і я боюся.

Промінь світла впав на тьмяну воду і осяяв людину та човна золотом і пурпуром.

Юрба на березі затихла. Чути було тільки, як стогнав вітер та кигикали, літаючи низько над морем, чайки.